

František Uhlíř
PAMĚTI
SEŠIT I, LONDÝN

ÚVODEM

Dlouho jsem uvažoval, mám-li zachytiti v memoárových záznamech svou práci v exilu. Po ztrátě svých devatenácti deníků,⁷⁷ v nichž jsem svědomitě zapisoval události každého dne, neměl jsem nejmenší chuti vystavovat své zápisy novému nebezpečí. Kromě toho jsem byl po návratu z Francie do Anglie tak zaneprázdněn politickými pracemi ve Státní radě i mimo ni, že nebylo ani pomyšlení psátí deník, ba neměl jsem ani času psátí události po určitých časových úsecích. Teprve až jsem v březnu 1942 onemocněl a stál tváří v tvář několikaměsíční nečinnosti, rozhodl jsem se, že vyplním tuto nedobrovolnou pracovní dovolenou spisováním svých zkušeností a zachycením své práce v exilu. Vedlo mne k tomuto rozhodnutí i to, že válečná situace je naprosto jiného druhu, než byla ona, za níž jsem ve Francii přišel o své denní zápisy. Chci také zaznamenati události, dokud je mám v živé paměti, neboť mnoho

⁷⁷ Uhlířovo uložení a následná ztráta všech deníků kromě dvou sešitů, které měl u sebe, je podrobně popsána v deníku XVII/20 v zápise z 19. a 21. května 1940 a v kapitole „Ve Francii“ v deníku XVIII/21, viz dále v této knize.

z toho, o čem budu psát, se opírá jen o paměť. Pochybují také, že bych měl dostatek času k psaní memoárů, jakmile se uzdravím a vrátím se zpět k intenzivní politické práci. Tyto zápisy píše jen pro sebe a pro svou rodinu. Nejsou tedy k uveřejnění a nemají také sloužiti k jakýmkoli veřejným potřebám.⁷⁸ Co zde napíše, bude pravda, tak, jak jsem ji chápal já, neovlivněná ničím osobním, žádným zaujetím vůči těm, o nichž budu psát. I když budu osoby a události kritizovat, tedy proto, že si dle mého pevného přesvědčení toho zaslouží. Budu psát spontánně, tak, jak věci vidím a cítím. Můj osobní pracovní a politický archiv⁷⁹ bude dokumentárně tyto vzpomínky doplňovat. Chci zde zachytiti hlavní obory svého pracovního zájmu v exilu, proto tyto vzpomínky nebudou psány ve formě deníku, ale budou to jednotlivé ucelené kapitoly. Doufám, že zachytím věrně alespoň to nejpodstatnější, co jsem uchoval ve své paměti i svých záznamech.

František Uhlíř

⁷⁸ Viz vysvětlení k zpřístupnění pamětí a deníků pro odborné využití uvedené v edičním úvodu.

⁷⁹ Co se stalo s obsáhlým Uhlířovým pracovním a politickým archivem, na který často odkazuje, není prozatím známo.

ČLEMEM STÁTNÍ RADY

Nechci zde psát historii Státní rady, neboť nejsem k tomu vybaven náležitou dokumentací a konečně to není ani účelem mých memoárových záznamů. Jde mi zde především o vyjádření mého osobního poměru k politické práci, k níž jsem byl povolán dekretem prezidenta republiky, a chci doplnit tak těmito záznamy ony politické dokumenty, které tvoří část mého písemného archivu. Spíš mi jde o jakési zachycení „politického ovzduší“, v němž jsem se jako politik ocitl a které konec konců mělo vliv i na to, co jsem dělal, a zdůvodňovalo, proč jsem to či ono dělal. Jde mi tedy víc o to, abych zachytil morálku, politickou morálku našeho zápasu, pokud jsem měl příležitost a možnost vidět do celé naší problematiky. Jako každé memoáry i tyto ponесou pečeť subjektivního pohledu, který snad nebude přesně vyjadřovat situace a vykreslovat osoby, poněvadž jsem neměl namnoze možnost konfrontovati si své názory a šetřiti události v jejich příčinách. Proto budu se převážně zabývat jen vlastní prací a zachytím motivy, z nichž vyrůstala.

Když jsem se poprvé sešel s panem prezidentem v prvních dnech srpnových r. 1939 v jeho podkrovní vilce v Putney, položil mi otázku: „Co chceš dělat?“ Tehdy jsem mu řekl: „Všechno, pane prezidente, jen ne politiku. Mám však zvláštní přání: chci být vojákem. K politické práci nemám chuti jednak proto, že jsem dokonale zhnusen z tzv. druhé republiky, a již tehdy, koncem října 1938 jsem opustil veřejný politický život a nastoupil jsem od 1. listopadu 1938 své civilní povolání.⁸⁰ Za druhé proto, že jsem

⁸⁰ Ve spisech Státní rady v Národním archivu ani v Archivu Ministerstva zahraničních věcí se nedochoval Uhlířův podrobnější životopis. Ani

si příliš vědom svých politických možností, resp. nemožností, v tomto smrtelném zápase o život národa a že jsem přesvědčen, že právě v této době potřebujeme státníky velikého formátu, a ne regionální politiky. Tímto státníkem jste Vy, Vy nejlépe znáte situace, možnosti, těžkosti, celé mezinárodněpolitické dění, osoby na světové scéně atd. a já si netroufám říci, že bych Vám mohl být nějak nápomocen svými názory. Také neznalost angličtiny je mým podstatným nedostatkem. Chci být proto vojákem, neboť i tam mohu zároveň jako bývalý politik a pedagog hodně vykonat pro posílení a zpevnění politické morálky. Již v Krakově jsem se přihlásil jako dobrovolník do čs. vojska. Když jsem opouštěl domov, tedy v přesvědčení, že budu vojákem a budu na vojně dělat všechno, na co budu svými silami a schopnostmi stačit.“ Tehdy mi pan prezident odpověděl: „Souhlasím, dělej vojáka. Je to od tebe moudré a vážím si toho. Jsi jedním z mála našich politických lidí, kteří se odhodlali jít touto tvrdou cestou. Ale už tím, že jako politik vstoupíš dobrovolně do armády, vykonáš velkou politickou službu naší věci. Především ukážeš, že místo každého z nás je v čele boje a že naši političtí lidé pochopili svou národní povinnost.“

v jeho pamětech nenacházíme více podrobností. Podle stručných údajů v osobních spisech Státní rady vykazoval své povolání jako „učitel, naposledy státní inspektor v ministerstvu kultury a školství, působil v průmyslové oblasti na Ostravsku a byl poslancem za Československou stranu národně socialistickou“. Národní archiv, SR-L, karton 19, složka Osobní záležitosti členů SR, osobní spisy, 1940–1945, N–Z, F. Uhlíř. V pamětech nacházíme zmínku, že do odchodu z vlasti byl zemským předsedou učitelů a profesorů země Moravskoslezské, místopředsedou celostátní organizace Sdružení (?) a že měl za sebou legislační parlamentní učitelskou práci, viz zde, s. 417–418.

Na tom tedy zůstalo. Snad v pozdějších záznamech zachytím i svou práci pro čs. armádu, kterou jsem konal od vypuknutí války až do povolání do Státní rady.

V říjnu 1940 mne pan prezident jmenoval členem Státní rady. Povolal mne k politické práci, které jsem se při odchodu za hranice nemínil věnovat. Ale během těch šestnácti měsíců, jež jsem od útěku z domova prožil v Polsku, Anglii, Francii a opět v Anglii, jsem nabyl přesvědčení, že je mimořádně potřebí věnovat veškeré politické úsilí konsolidaci našeho zápasu a že tato politická funkce je neméně důležitá pro úspěch naší věci jako úkol našeho vojska. Za tu dobu se nahromadilo tolik těžkých politických problémů, že bylo zapotřebí nejintenzivnějšího semknutí sil k jejich zvládnutí. Proto jsem přijal prezidentův dekret o jmenování do Státní rady jako projev jeho důvěry, že pomohu politicky řešiti některé svízele, s nimiž jsme za hranicemi těžce zápasili, a uvítal jsem tuto možnost uplatnit se podle svého nejlepšího vědomí a svědomí v politickém zahraničním dění.

O tom, že budu jmenován do Státní rady, jsem věděl již několik měsíců předem. Promýšlel jsem své úkoly, celou práci, k níž budu povolán, a přesto, že jsem si nedovedl její rozsah a metodu dost dobře konkretizovat, snažil jsem se na ni připravit. Především jsem rychle doháněl zanedbané lekce angličtiny. Neměl jsem učitele, ale opatřil jsem si slovníky a německé a polské učebnice angličtiny a studoval po celé měsíce. Věděl jsem, že bez znalosti angličtiny se nebudu moci politicky rozvinout. Kromě toho jsem se snažil získati pokud možno věrný obraz o situaci našich ve vlasti i poměrech v zahraničí. Šlo mi nejen o opatrování statistického materiálu, ale také o sondování, zda politicky a mravně jdeme my za hranicemi souběžně s národem ve vlasti, v čem se rozcházíme atd. Celé měsíce jsem sháněl

všechny možné doklady o vývoji poměrů ve vlasti. Sháněl jsem statistický materiál o rozměrech naší národní katastrofy, neboť jsem byl od začátku přesvědčen, že při své pozdější politické práci se bez tohoto konkrétního základu neobejdeme. Byla to strašná práce, protože nikde nic nebylo. Buďto tento statistický materiál, pokud jej měla a má mítí legace,⁸¹ tam opravdu nebyl, nebo jej zapírali a zamykali, nebo snad o jeho existenci ani nevěděli. I tato poslední možnost nebyla vyloučena, neboť knihovna a archiv na legaci byly v zoufalém nepořádku. Teprve v r. 1940 se prohraboval v prachu a špíně pan Löwenbach, jenž se nabídl, že to „rozsortýruje“. Sehnal jsem jen naprosto neúplné torzo z věcí, jež jsem potřeboval. Největší radost jsem měl z toho, že jsem našel detailní sčítání lidu z r. 1930 ze země Moravskoslezské. Když ztroskotalo toto mé úsilí, došel jsem k přesvědčení, že musím hledati prameny jinde. A tak konečně po putování Londýnem jsem si přinesl do svého pokojíku několik knížek anglických, francouzských, německých a polských, které pojednávaly o některých úsecích našeho života z doby předmnichovské, případně pomnichovské. Ty tvořily základ mé „politické knihovny“. Některé věci jsem dostal jen vypůjčit s prosbou, abych je do týdne vrátil. To pro mne znamenalo, abych v týdnu celou, většinou cizojazyčnou knihu přečetl a všechno podstatné z ní vypsál. Tak začaly mé pravidelné noční práce. Někdy tato práce končila před úsvitem. Papíry s čísly a poznámkami v mém „politickém archivu“ přibývaly. Když dnes, po více než půldruhém roce vzpomínám těchto začátků, teprve si náležitě uvědomuji, jak zoufale bědně

⁸¹ Legace – vyslanectví. Až od roku 1942 byla úroveň vzájemných diplomatických styků povýšena na úroveň velvyslanectví.

jsem začínal svou „politickou dráhu“ a kolik energie jsem musel vynaložit, abych si získal alespoň nejjzákladnější „politické nářadí“ ke své práci. Nikdy bych si nebyl myslel, že někdy v životě budu pročitat a studovat dokumenty psané ve všech možných jazycích, jen ne v jazyku našem.

Už tato skutečnost, že jsem musel zápasit s cizí literaturou, že ani jeden z těch jazyků jsem pořádně neovládal, mne hrozně vyčerpávala. Někdy jsem potřeboval přímo znásilnit svou vůli, abych u této práce vydržel. Nikdy jsem se tolik nenadával do slovníků jako tehdy. Na stole jsem měl stále otevřeny tyto slovníky: česko-anglický a anglo-český, česko-francouzský a franko-český, česko-polský a polsko-český. Stávalo se často, že např. při studiu německého pramene jsem nerozuměl německému textu. Hledal jsem proto vysvětlení ve slovníku německo-anglickém. Našel jsem, co znamená německá verze v angličtině, ale nerozuměl jsem zase anglickému výrazu. Proto jsem musel hledat překlad anglického slova ve slovníku anglo-českém. To bylo běžné a hrozně mne to vyčerpávalo. Opravdu, bylo potřebí silné vůle k tomu, abych tuto prokletou práci vydržel. Tak jsem se tedy připravoval pro svou politickou práci ve Státní radě.

Ještě před rozesláním jmenovacích dekretů pozdějším členům Státní rady bylo mezi politickými lidmi v Londýně i mimo Londýn živě diskutováno o rozsahu kompetence Státní rady, o jejím složení a rozdělení funkcí apod. Vynořovala se řada kandidátů na členství ve Státní radě, hledaly se protekce a cestičky k panu prezidentovi. I v naší armádě byly diskuse, kdo z vojáků a důstojníků bude do Státní rady povolán, a každý se cítil přímo povolán k politickým úkolům za hranicemi. Dostal jsem sám několik dopisů z armády, v nichž jsem byl žádán, abych se přimluvil za pisatele, neboť „má mravní nárok na to, aby byl do Státní rady jmenován“.

Tak mi např. psal J. Hrček z Kopřivnice – byl v té době v nemocnici –, že považuje za své právo i povinnost býti jmenován do Státní rady, poněvadž je tu jediný z Kopřivnice, kdo by ji ve Státní radě zastupoval. Byly to dopisy často velmi naivního obsahu, svědčící právě o opaku toho, co pisatel chvályhodného o sobě psal. Jistě u žádného z nich nechyběla dobrá vůle a ušlechtilá snaha, ale namnoze chyběla autokritika a odhad vlastní politické potence. Tím ovšem nechci říci, že mnozí z těchto uchazečů by nebyli nakonec mnohem kvalitnější pro politickou práci než někteří z těch, kteří byli do Státní rady nejmenováni. Neintervenoval jsem za nikoho, neboť jsem se díval na zahraniční politickou práci příliš vážně a odpovědně a netroufal jsem si říci, že ten či onen „uchazeč“ je zrovna ten pravý. Vždyť sám jsem o sobě stále přemýšlel, nakolik budu stačit na obtížné úkoly, jež se vůbec nedaly srovnat s politickými povinnostmi, které jsem měl jako politik ve svobodné vlasti. Vycházel jsem a vycházím stále z názoru, že každý z nás tady má být hodně skromný před tváří osudu a chápat svou existenci jen jako pokornou službu trpícímu národu, nevidět ve vlastní osobě střed světa a osu událostí. I kdybych byl jako prostý voják na vojně, snažil bych se co nejpořádněji třebaš škrábat brambory, abych si někdy nevyčítal, že jsem pro sebe zapomněl na účel, pro který jsem opouštěl vlast.

Když byly novým členům Státní rady rozeslány v říjnu 1940 dekrety a když tedy bylo již jasno, kdo z „povolanych“ byl vyvolen“, nastalo na jedné straně hodně kyselosti u neuznaných kandidátů, a proto i kalení vod, na druhé straně pak nastaly schůzky jmenovaných členů, jak rozdělit funkce ve Státní radě. Nebylo všechno fair. Nelíbilo se mi, že se začínají tvořit skupinky, že se počítá na prstech, jak si zajistit hlasovací většinu, že se nestavíme k sobě upřímně,

poctivě hledající mezi sebou nejlepší z nejlepších, ale po starém způsobu chceme potvrdit kvalifikaci kandidáta na předsednické funkce zajišťováním hlasující většiny. Věděl jsem o schůzkách u Rudolfa Bechyně, jichž se zúčastňovali jen nejvěrnější ze sociálnědemokratické strany, věděl jsem o ambicích prof. Klecandy, Bohumila Laušmana atd. Neúčastnil jsem se žádné z těchto skupinových porad, poněvadž se mi tento shon za funkci z duše protivil. Sám jsem neměl nejmenší ambice stát se „panem předsedou“, jen jednu jedinou touhu jsem měl: poctivě a s největším úsilím pracovat, abych si zasloužil návratu domů. Proto jsem také naprosto rozhodně oznámil všem kolegům, že na žádné předsednictví nereflektuji, že chci pracovat a k tomu nemusím být předsedou výborů Státní rady. Odmítal jsem také i pokusy některých přátel, kteří tvrdili, že musím přijmout předsednictví některého důležitého výboru, aby „nár. soc. strana měla své zastoupení.“ Kategoricky jsem se opřel proti tomu, aby někdo spojoval mou politickou funkci s bývalou stranou národně socialistickou.⁸² Neznám v exilu politického partajnictví a politicko-koaličních klíčů a nikdy bych z tohoto titulu nepřijal žádnou funkci.

Bylo stanoveno, že ve Státní radě budou čtyři pracovní výbory: politický, hospodářský, branný a kárný, a že členové

⁸² Tato strana se vyvíjela postupně již od konce 19. století a v roce 1926 přijala název Československá strana národně socialistická. Tato strana byla oporou první republiky a náležela k tzv. stranám Hradu, podporujícím prezidenty T. G. Masaryka a E. Beneše. Za druhé republiky se část národních socialistů přidala do Strany národní jednoty, vedené Rudolfem Beranem, a část do Národní strany práce (předseda Antonín Hampl, další přední členové Jaromír Nečas a Bohumil Laušman). Uhlíř, který byl za první republiky poslancem Československé strany národně socialistické, proto správně označil tuto stranu jako bývalou.

Státní rady by neměli býti ve více než ve dvou výborech, aby mohli práci zastati. Otevřeně jsem sdělil, že mám zájem na tom, abych byl členem výboru politického a branného, a to bez funkce. To se obecně chápalo jako věc samozřejmě vzhledem k tomu, že jsem byl ve Státní radě jedním z mála skutečných poslanců a vzhledem k tomu, že jsem od odchodu z vlasti měl neustálý přímý vztah k čs. armádě.

O předsednictví těchto čtyř výborů byl veden otevřený i skrytý zápas mezi „kandidáty“. Vlastně šlo jen o tři výbory, neboť o kárný výbor nikdo nestál u vědomí, že pravděpodobně nebude mít co dělat, a bude-li, že to bude nepřijemná práce. Od samotného počátku byl nesporný kandidát na předsednictví branného výboru. Byl jím poslanec Bohumil Laušman. Sám nevím, jak k té nesporné kandidatuře došlo, sám pan prezident v něm od prvo počátku viděl nesporného kandidáta. Kdykoliv se hovořilo, kdo má být předsedou branného výboru, vždy se odpovídalo: „To je už rozhodnuto: Bohuš Laušman.“ Kde a kým to bylo rozhodnuto, nevím, ale bylo to tak. O tom, kdo bude předsedou výboru politického a hospodářského, se hodně debatovalo a nejvýznamnějšími kandidáty byli: dr. Jaroslav Stránský, prof. Klecanda a P. Hála. Dr. Stránský rozhodně prohlásil, že nepřevzme žádné předsednictví. Prof. Klecanda ohlásil vlastní kandidaturu na politický výbor a zajišťoval si pro ni potřebnou většinu. Se mnou též jednala řada kolegů, abych se dal voliti předsedou politického výboru – odmítl jsem rozhodně, věda, že je mezi námi hodně těch, kteří touží po podobných funkcích, a že je tedy třeba kvůli klidu a další spolupráci tuto otázku posuzovat i z tohoto „lidského hlediska“. Prof. Klecanda si získal řadu odpůrců právě svým otevřeným prosazováním vlastní osoby. Zejména ve skupině sociálních demokratů, Slováků, ale i jiných byl jeho „tlak na předsednictví“ velmi zle kritizován.